

HISTORIE OG FILM

1/ AV-MEDIERNE OG HISTORIKEREN

KARSTEN FLEDELIUS

Fra 19. til 21. april 1971 afholdtes ved Stichting Film en Wetenschap (SFW) i Utrecht i Holland en konference med titlen »Audio-Visual Media and the Historian«. I konferencen deltog en snes arkivfolk og historikere fra England, Holland, Vesttyskland og Danmark (deltagerne fra sidstnævnte land var dr. Finn Løkkegaard fra Danmarks Lærerhøjskole og Karsten Fledelius, Per Nørgart og Trine Cloëtte Petersen fra Historisk Institut, Københavns Universitet).

Programmet svarede til titlen i bredde; det spændte fra de metodiske problemer ved udnyttelsen af film som historisk kildemateriale over forsøg på holdningsanalyser og semiologisk tolkning af dokumentarfilm til dokumentarfilmens anvendelse i undervisning på gymnasialt og højere plan – og deltagende historikers egne forsøg på at fremstille dokumentariske kompilationsfilm til undervisningsbrug.

Konferencen kom således virkelig til at belyse de fleste af de former, hvorunder historikeren mødes med AV-medierne. Disse former kan konkretiseres som:

- 1) den kildekritisk-analytiske
- 2) den komparativt-syntetiske

- 3) den kildemateriale-skabende
- 4) den pædagogisk illustrerende
- 5) den pædagogisk demonstrerende
- 6) den pædagogisk kreative

Af disse former var nr. 4 ikke repræsenteret på konferencen; den repræsenterede tydeligvis for alle deltagende et tilbagelagt stadium. Formerne 1–2 var repræsenteret gennem de to danske bidrag, hvis indhold er gengivet andetsteds i dette blad. Jeg skal derfor i nærværende oversigt koncentrere mig om de bidrag, der repræsenterede formerne 3, 5 og 6.

Portrætter og interviews

Form 3 – fremstillingen af nyt audiovisuelt kildemateriale – var repræsenteret af to gener, den ene fra vesttysk, den anden fra hollandsk side. Institut für den Wissenschaftlichen Film i Göttingen præsenterede nogle af de filmoptagelser, instituttet har foretaget af veltjente politikere og videnskabsmænd på deres ældre dage. (Præsentationen blev foretaget af dr. K. F. Reimers). I en erkendelse af at man bearbejder virkeligheden i det øjeblik, man laver en film af en person på

den sædvanlige måde med skiften mellem total-, halvtotal- og næroptagelser, forskellige optagevinkler, optagelser af tilskuere etc., havde man i nogle tilfælde valgt at lade kameraet stå fuldstændig stille og lade personen tale til det. Resultatet er blevet nogle stive, unaturlige optagelser. I ét tilfælde havde man måttet opgive denne fremgangsmåde, fordi personen havde følt sig så ufri, at han slet ikke kom til at svare til det billede, man ellers havde af ham – man måtte vælge en interviewform, så han kunne slappe bedre af og udfolde sig friere; også kameramæssigt var man her gået bort fra det fuldstændig passivt registrerende. Vi er her inde på det for historikere prekære autenticitetsbegreb. Filmene overbeviste os om, at metoden med det faststående, passivt registrerende kamera på ingen måde sikrer en høj autenticitetsgrad, den vil tværtimod i reglen føre til unaturlige, tvungne, uautentiske situationer. Eller sagt på en anden måde: den rigide objektivitetsstræben udelukker den tilstræbte objektivitet!

Instituttet i Göttingen havde da også draget den konsekvens af sine erfaringer, at man ved nogle optagelser for nylig af Albert Speer har filmet ham, mens han bevægede sig rundt på instituttet og overværede dets arbejde. Vi fik desværre ikke resultatet at se, da optagelserne på tidspunktet for konferencen endnu ikke var færdigarbejdede.

Det andet forsøg på virkelighedsregistrering og derigennem skabelse af nyt kildemateriale var Utrecht-instituttets historiske lydarkivs arbejde med et forskningsprojekt baseret på interviews med medlemmer af det hollandske nazistparti under besættelsen (præsenteret af dr. Joke Rijken). Igen her stod vi over for problemet at undersøgelsessituationen påvirker objektet for undersøgelsen. Man havde forsøgt at løse det bl. a. ved at gøre interviewene anonyme, en metode man havde fundet nødvendig, hvis man overhovedet skulle få folk til at udtale sig frit og i tilstrækkeligt omfang. Metodens svaghed ligger imidlertid i, at materialet vanskeligt kan efterkontrolleres af andre forskere. Alligevel havde lydarkivet valgt at benytte denne form ved sit næste forskningsprojekt: en undersøgelse af folk af hollandsk-indonesisk blandsrace og deres stilling og skæbne i det hollandske samfund.

Film i undervisningen

Form 5 – den »pædagogisk demonstrerende« – kan konkretiseres som den anvendelse af film i undervisningen, hvor man ved forevisning af filmisk kildemateriale – gerne kombineret med orienterende foredrag, forevisning af lysbilleder o. lign. – forsøger at få eleverne til selv på grundlag af det udvalgte materiale at drage deres slutninger. En repræsentant for det britiske Imperial War Museum (C. Coultass) viste nogle spændende filmoptagelser fra den engelske strategiske bombing under 2. verdenskrig. Hans idé var at give publikum en fornemmelse af bombebesættningernes baggrund gennem forevisning af karakteristiske eksempler på de instruktionsfilm, besætningerne fik forevist under deres uddannelse. Dette materiale kontrasterede han så med en tysk farvefilm af virkningerne af et bombeangreb på Hamburg i 1944.

Dr. Seidel fra Hamburg refererede de for-

søg, han havde gjort med anvendelse af nazistiske propagandafilme på et tysk gymnasium. Hans sigte havde været at belyse propagandametoderne i et totalitært regime. Det centrale filmdokument (som også vi fik forevist) i undervisningen havde været filmen fra det store valgmode i Sportspalast i Berlin 10.2. 1933 med taler af Goebbels og Hitler – efter dr. Seidels mening den bedste filmoptagelse, der er foretaget af Hitler som taler, med gengivelse af alle detaljer i gestus og mimik. Det skal sandelig også indrømmes, at ønsker man at give et indtryk af, hvad det var tyskerne faldt for hos Hitler, kan man næppe finde noget bedre eksempel. Det viste sig imidlertid, at skoleeleverne reagerede højest forskelligt på talen; skolen lå i et landdistrikt, men i nærheden af en Bundeswehr-kaserne, og eleverne fordelte sig i to ret homogene grupper, hvoraf den enes forældre var ansat i Bundeswehr, den andens tilhørte et relativt jævnt socialt miljø. Af disse to grupper viste »Bundeswehr-børnene« klar forståelse for den virkning, Hitler havde udøvet, og for dem syntes Hitlertiden stadig at være en periode med relation til nutiden. Den anden gruppe kunne kun se noget latterligt eller frastødende ved Hitler, og Nazitiden kunne for deres skyld ligeså godt have ligget århundreder tilbage.

Endelig skal nævnes dr. Jansen fra SFW, som sammenlignede strukturen af den hollandske koloniadministration i Indonesien med japanernes administration af samme område under 2. verdenskrig og demonstrerede de væsentlige forskelle mellem det hollandske og det japanske styres ansigt over for den indonesiske befolkning. Det foregik dels ved lysbilleder, dels ved filmsekvenser fra hollandske journalfilm og japanske, for indoneserne bestemte propagandafilme; disse filmsekvenser var overført på TV-bånd. Pædagogisk var det interessant, fordi det viste de store muligheder, der ligger i TV-båndoptagerens brug; historikeren kan udvælge de film eller dele af film, han ønsker at sætte over for hinanden, han kan uhindret spole frem og tilbage, standse på et enkelt billede, altsammen uden store tekniske eller tidsmæssige problemer (dog må det indrømmes, at kvaliteten af TV-billedet var relativt ringe, selv om den afgjort var tilstrækkelig til formålet). Historisk var det overordentlig spændende, fordi man her blev gjort bekendt med et materiale, som man normalt ikke ser, og som med ét gav én et klarere begreb om baggrunden for den indonesiske selvstændighedsbevægelse. Slående var kontrasten mellem det hollandske kolonisamfunds patriarkalske karakter med de hvide som overklasse og indoneserne som tjenende kaste – og japanernes spillen på den europæiske krigsmagts svaghed og appel til befolkningens racemæssige og nationale selvfølelse og ansvarsbevidsthed; interessant var det i øvrigt, at der ikke var tale om fordømmelse af de hvide som sådanne i de japanske film; tværtimod proklamerede de solidaritet mellem racerne – man så således et par hvide unge mænd i optagelser fra en japansk-asiatisk ungdoms-solidaritetslejr.

Det pædagogisk kreative

Den mest spændende pædagogiske anvendelse af autentiske filmoptagelser var imidlertid de forsøg, som dels af engelske, dels af hol-

landske historikere er gjort på at lave dokumentariske kompilationsfilm, som er mere i overensstemmelse med historikerens krav om autencitet og nøjagtighed, end den professionelle film- eller TV-producers produkter normalt er. I England har afdelingerne for moderne historie ved 7 universiteter slået sig sammen om at lave historiske kompilationsfilm, således at produktionen går på tur mellem de enkelte universiteter. Den serie, dette »Inter University History Film Consortium« udgiver, har man kaldt »British Universities Historical Studies in Film«. Om baggrunden for serien hedder det i introduktionsbrochuren: »The basic idea is that just as text-books for history courses have to be written by university teachers themselves, so if teaching films are to be fully useable, they too have to be produced by university historians. It would be as unreasonable to expect others to apply the full apparatus of historical criteria in the medium of film, as it would be to expect copy-writers to ghost write history books.«

Det kan på denne baggrund ikke undre, at vi var meget spændt, da vi skulle præsenteres for en af filmene i serien: »The End of Illusions – From Munich to Dunkirk« (prod. af prof. J. Grenville, Birmingham og dr. N. Pronay, Leeds, 1970): kunne filmen virkelig leve op til denne meget ambitiøse målsætning?

Det viste sig desværre, at den ikke kunne. Den lagde udmærket ud med en serie sekvenser fra engelske ugejournaler, der omhandlede stemningen i England efter München-forliget 1938. Hovedsigtet hermed var at give publikum en fornemmelse af »how people were informed«. Men efterhånden som man kom i gang med 2. verdenskrig, udviklede filmen sig til et historisk foredrag illustreret med uidentificerede citater ikke fra førstehånds, originale filmreportager, men fra andre kompilationsfilm såsom »The Nazis Strike« fra »Why We Fight«-serien, med de fejl der på denne måde uundgåeligt måtte indsnige sig. Vi genfandt kort sagt – hos denne film lavet af historikere – en række af de svagheder, vi plejer at slå ned på, når vi behandler professionelle film- og TV-folks dokumentarfilm. Men derudover havde filmen en række skavanker, man i reglen ikke træffer i de professionelle producers produkter: en tung, belærende speaker-kommentar, som det ofte tog lang tid at få afviklet (imens lod man så ofte bare et kort stå på lærredet), en steds mere irriterende løftet pegefinger, en stigende kedsommelighed. Vi måtte erkende, at selv de bedste intentioner ikke kan råde bod på utilstrækkelige filmiske kvaliteter – selv ikke i en undervisningsfilm.

Af en helt anden art var den hollandske historikergruppes film om slaget ved Arnhem (en dristig luftlandeoperation, hvor de allierede landsatte tropper bag fjendens linjer i forsøget på at sikre sig en overgang over Rhinen; planlægningen var utilstrækkelig, især p. g. a. brist i efterretningsvæsenet, og operationen endte i et blodigt nederlag). Der var her anvendt autentiske optagelser fortrinsvis fra engelsk side blandet med kortskitser over operationerne og luftfotografier over området i dag med operationslinjerne blændet ind over; som speakerkommentar havde man i udtrakt grad gjort anvendelse af krigskorrespondenters beretninger. Resultatet blev en virkelig anskuelig fremstilling

af slaget ved Arnhem – men samtidig et meget gribende indtryk af dette slags fortvivlede udvikling og stemningen hos de engelske tropper under frem- og tilbagerykning. Uden at have nogen åbenbar tendens kom filmen til at virke som en rystende dokumentation af virkeligheden bag tropsesituationernes vandrings frem og tilbage på generalstabskortet. Man havde virkelig oplevet og forstået noget efter at have set den film. (Filmen er prod. 1967 under ledelse af dr. R. L. Schuurmsma, originaltitel: »The Battle of Arnhem September 1944«).

Andre bidrag – og opgaver

Af vigtige bidrag på konferencen skal endelig nævnes Frances Thorpe's redegørelse for et filmregistreringsprojekt, hun leder på the Slade School of Fine Art i London. Projektets sigte er at skabe et systematisk katalog over alt filmisk kildemateriale i England, der måtte være af interesse for en historiker. Materialet har man grupperet i 8 kategorier: a) Newsreels (f. eks. Pathé News), b) Cinemagazines (f. eks. Pathé Pictorial), c) Documentaries (f. eks. »Night Mail«), d) Compilation films (f. eks. »Mourir à Madrid«), e) Official propaganda films (f. eks. »Der ewige Jude«), f) Feature films of the period (f. eks. »Fury«, »La Règle du Jeu«) – or about the period (f. eks. »Battle of Britain« (1969)), g) Official war footage, h) Television series.

Man registrerer her ikke blot filmene i deres helhed, men også enkeltdele af film, hvis de dækker forskellige emner (som f. eks. filmjournaler), således at man vil kunne finde frem til alt filmmateriale i England vedr. f. eks. De Gaulle, undervandsbådenes udvikling eller det Irske Spørgsmål.

Formålet med dette registreringsarbejde er at give historikeren et værktøj i hænde i undervisning og filmproduktion, således at den hidtidige standard kan hæves – og en hel del penge og arbejde spares. Man håber på flere og bedre historiske undervisningsfilm (ikke nødvendigvis udelukkende i form af rene kompilationsfilm), og samtidig på, at historikerne vil »learn the wisdom of avoiding subjects of which there is inadequate coverage or of tackling such a subject in a different way«. Naturligvis føler man det utilstrækkeligt, at man gennem projektet kun får dækket det engelske materiale. Derfor sluttede Frances Thorpe med håbet om, at hendes institution måtte udvikle sig til en clearing-central for information og forskning på inter-europæisk plan.

Konferencen blev således rig på værdifulde impulser for de deltagende. Dens største betydning ligger dog nok i selve dette, at filmforskende historikere fra flere lande har mødtes til udveksling af tanker og informationer – og at de på mødet besluttede, at dette samarbejde skulle fortsætte. Man tog derfor med glæde mod et tilbud fra Institut für den Wissenschaftlichen Film om at henlægge næste års konference til Göttingen. Samtidig lovede SFW, at der inden årets udgang skulle blive offentliggjort en rapport over konferencen.

Som foreløbig arbejdstitel for den kommende konference satte man »Newsreels and the Situation of Man in the War and Post-War Period«.